

Gymnázium Přírodní škola, z.ú.
Profilová práce — třída Pí
Nižší stupeň studia
2024/2025

Jan Poslt

Dokumentace kreseb a rytin ve stavidlech města Terezín

Vedoucí práce: Mgr. František Tichý

Datum odevzdání: 5. 1.

Poděkování

Především bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Františku Tichému za pomoc a za poskytnuté rady. Dále chci poděkovat Mgr. Jiří Hofmanovi, Ph.D za konzultace a za poskytnutí nutných materiálů k mé práci.

Abstrakt

Práce se zabývá archeologickým a historickým průzkumem a dokumentací horních stavidel pevnosti Terezín. Cílem bylo zdokumentovat stovky dosud nezdokumentovaných rytin a kreseb, které jsme společně s Terezínskou štafetou objevili na vnitřních stěnách stavidel. Výzkum probíhal ve spolupráci s archeologem a historikem Mgr. Jiřím Hofmanem, Ph.D., a zahrnoval terénní průzkum, podrobnou fotodokumentaci a vytvoření katalogu nálezů.

Práce se také věnuje zasazení nálezů do historického kontextu. Stavidla, původně určená jako součást obranného systému pevnosti, hrála významnou roli i během druhé světové války, kdy se stala součástí izolace ghetta. Nálezy mohou být spojeny s životy tehdejších vězňů a obyvatel města, a tím nás obeznámit s jejich osudy.

Výsledkem práce je podrobný plán stavidel s vyznačením lokalizace 155 rytin a kreseb, katalog s popisem nálezů a historický přehled významu stavidel od jejich vzniku až po současnost. Výstupy této práce mohou sloužit jako podklad pro další archeologické výzkumy nebo pro záchranu a ochranu nalezených historických nálezů.

Obsah

Poděkování.....	
Abstrakt.....	
Obsah.....	
Přehled obrázků.....	
Úvod.....	1
Cíle:.....	2
Historický kontext	3
Horní stavidla – naše lokalita	6
Jak fungují stavidla	10
Metodika a postup práce	12
Výsledky	14
Závěr	19
Zdroje	

Přehled obrázků

Obr. 1.1 - Poloha horních stavidel	3
Obr. 1.2 - Historický plánek horních stavidel	4
Obr. 2.1 - Ukázková fotka vnitřních prostorů stavidel	6
Obr. 2.2 - Skupinová fotka Terezínské štafety	7
Obr. 2.3 - Pohled na horní stavidla z příkopu	8
Obr. 2.4 - Pohled na vchod do horních stavidel.	8
Obr. 2.5 - Pohled na horní stavidla z lávky.	9
Obr. 3.1 - Obrázek směru průtoku vody příkopem a polohy stavidel	10
Obr. 4.1 - Půdorys horních stavidel s vyznačením sektorů.	13
Obr. 5.1 - Příklad nálezu 1.	14
Obr. 6.1 - Příklad nálezu 4.	19
Obr. 6.2 - Příklad nálezu 2.	20
Obr. 6.3 - Příklad nálezu 3.	21

Úvod

Zajímal jsem se o město Terezín a jeho historii za 2. světové války, a proto jsem se zapojil do projektu Terezínská štafeta a v roce 2023 do expedičního projektu Terezín. Součástí expedice byl výzkum rytin a kreseb na vnějších stěnách ve městě a v opevňovacím systému. Bylo velice zajímavé nacházet pozůstatky rytin a kreseb, které byly vytvořeny před tak dlouhou dobou. Při práci jsme spolupracovali s archeologem a historikem Mgr. Jiří Hofmanem, Ph.D, který nám nabídl, zda bychom nechtěli v práci dále pokračovat na místech, která nejsou veřejně dostupná.

Souhlasili jsme, a proto nás – členy školního projektu Terezínská štafeta tento historik v říjnu 2023 vzal do stavidel pevnosti, aby nám ukázal, kolik stovek rytin a kreseb na padajících omítkách ještě nebylo zdokumentováno. Práce byla velmi zajímavá, a protože ještě nebyla hotová, jsme se po konzultaci s mým vedoucím dohodli, že by dokončení dokumentace mohla být má profilová práce.

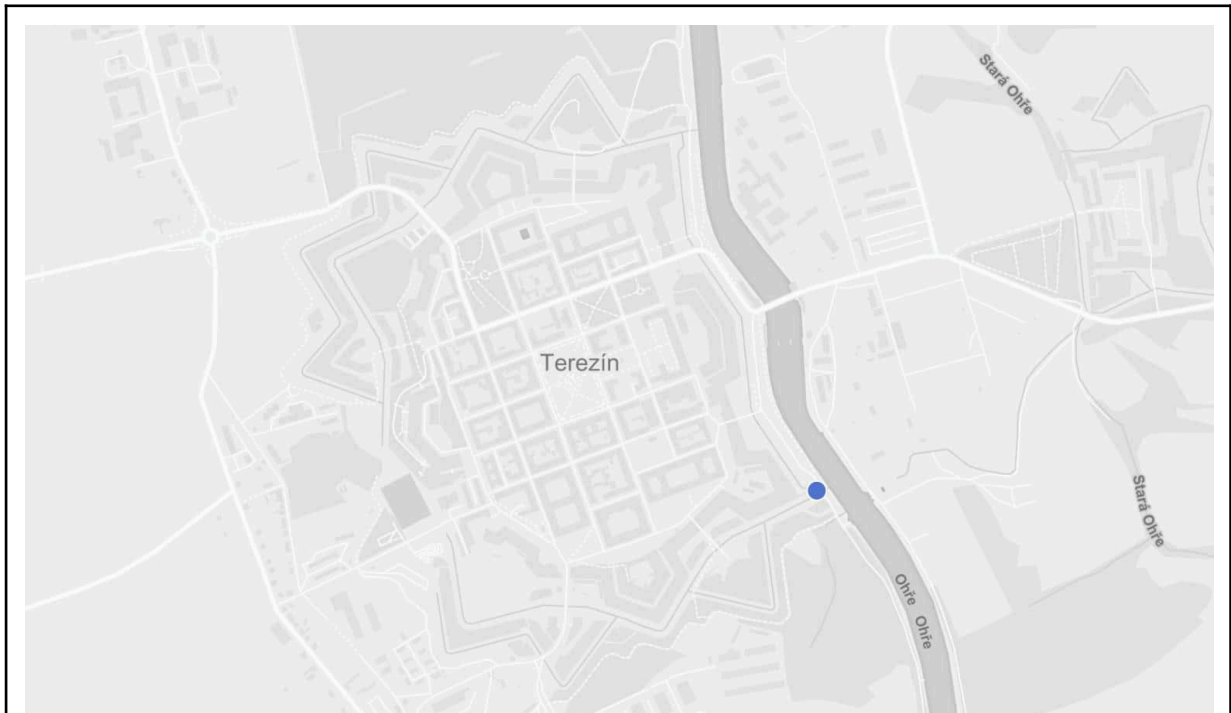
Tím, že nálezy důkladněji a profesionálněji zdokumentuji, by mohla být má práce použita památníkem Terezín a organizací Terezín – město změny pro případnou záchranu rytin anebo použita jinými archeology a historiky. Navíc to byla příležitost naučit se profesionálnějším způsobu dokumentovat fotky či jiné informace.

Cíle:

1. Zjistit základní historické informace o lokalitě a zdokumentovat a popsat její současný stav.
2. Důkladně prozkoumat všechny prostory horních stavidel a vytvořit dokumentační plánec nálezů, provést důkladnou fotodokumentaci všech nalezených rytin a kreseb a doplnit je podrobným popisem podle odborné dokumentace a zakreslením do plánu.
3. Vytvořit katalog, který bude veškeré nálezy a dokumentaci kompletovat.
4. Zkusit vypátrat autory kreseb a rytin, kdo prostory mohl obývat, a z jakého časového období tito autoři byli.
5. Poskytnout materiály projektu Terezín - město změny a archeologovi a historikovi Mgr. Jiří Hofmanovi, Ph.D.

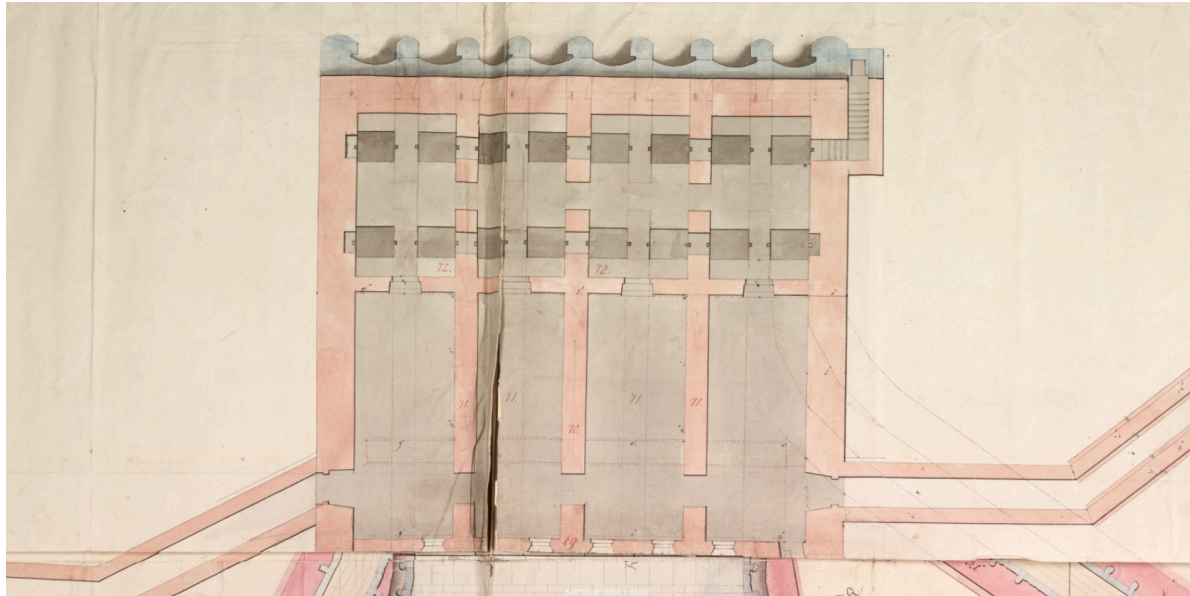
Historický kontext

K historii zavodňovacího systému existuje publikace Paměti o obraně pevnosti Terezín, mezi jejíž autory patří i Mgr. Jiří Hofman, Ph.D., z které jsem také čerpal. Informace o fungování stavidel jsou také uvedeny na stránkách www.pevnost-terezin.cz.

Obr. 1.1 - Poloha horních stavidel

Poloha horních stavidel. - (maphub.net)

Obr. 1.2 - Historický plán horních stavidel

Historický plán horních stavidel - (Vojenský historický archiv, Sběrka plánů pevnosti Terezín 1780-1943, plán I L/a 11.)

Stavidla slouží k ovládnutí toku vody z řeky Ohře, která protéká Terezínem. Byla vybudována za vlády císaře Josefa II. jako součást obranného systému pevnosti. Jejich hlavní funkcí bylo v případě obležení zaplavit příkop kolem pevnosti, čímž vznikla účinná bariéra, která zpomalila nebo zcela zastavila postup nepřítele.

Přestože stavidla válečně nikdy nebyla využita v praxi, byla pravidelně udržována a příkopy cvičně zaplavovány až do roku 1790. Naposledy byly využity válečně v roce 1866 při válce s Pruskem. Proto také na ně dohlížela vojenská posádka, případně civilní zaměstnanci. Ti také zanechali kresby na stěnách vnitřních prostor stavidel.

Za doby ghetta

Během období ghetta v Terezíně již stavidla nesloužila k ochraně před nepřítelem, jak tomu bylo v původním obranném plánu pevnosti. Naopak, vodní systém se stal další překážkou, která přispěla k izolaci vězňů. Kanály a stavidla vytvářely fyzické bariéry, které omezovaly možnosti úniku a posilovaly dojem úplné kontroly nad ghettem.

Za války stavidla a opevnění pravděpodobně udržovali židovští vězni. O jejich činnosti se v archivech nepodařilo najít žádné zmínky, ale ukazují na to kresby, které jsme zde našli.

Po druhé světové válce

Terezín nadále sloužil jako vojenské město s velkým množstvím kasáren, ale stavidla ani zavodňovací systém již nebyly nadále udržovány. To mělo vliv na to, že město nebylo tak dobře chráněno před povodněmi, zvláště v roce 2002, kdy byly povodně pro město zvláště ničivé.

Současnost

V současnosti jsou stavidla i zavodňovací systém opět zprovozněny a jednou za rok se napouští.

Horní stavidla – naše lokalita

Horní stavidla se nachází u lunety 23, kontrolují napouštění vody do příkopů a inundačních kotlin. Leží vedle přístupové cesty do Bohušovic za lávkou vedle valů. Vchodem dovnitř jsou malé kovové dveře vedle cesty, zabezpečené visacím zámkem. Vnitřek je osvětlen několika opakujícími se okny namířenými do valů.

Obr. 2.1 - Ukázková fotka vnitřních prostorů stavidel

Ukázková fotka vnitřních prostorů stavidel

Obr. 2.2 - Skupinová fotka Terezínské štafety

Skupinová fotka členů Terezínské štafety při průzkumu stavidel -

(říjen 2023 - Tobiáš Kovařík)

Obr. 2.3 - Pohled na horní stavidla z příkopu

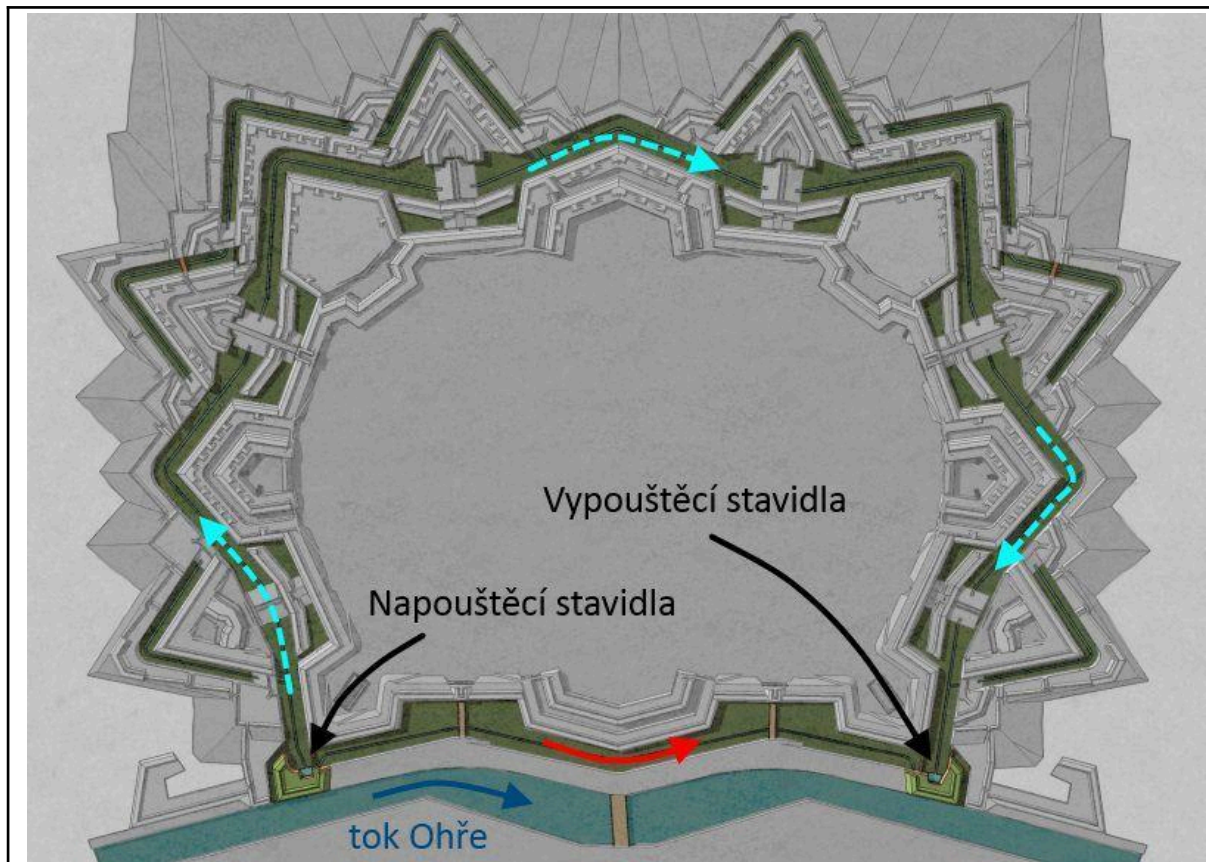
Obr. 2.4 - Pohled na vchod do horních stavidel.

Obr. 2.5 - Pohled na horní stavidla z lávky

Horní stavidla - *(Listopad 2024 - Jan Poslt)*

Jak fungují stavidla

Obr. 3.1 - Obrázek směru průtoku vody příkopem a polohy stavidel

Obrázek směru průtoku vody příkopem a polohy stavidel. - (pevnostterezin.cz)

O napouštění jednotlivých částí systému se stará osm kanálů v horních stavidlech (luneta 23). Jeden kanál napouští příkop před lunetou a bohušovickou kotlinu, šest kanálů napouští hlavní příkop a poslední příkop před bastiony 1, 7 a 8.

Hlavní stavidla jsou tvořena oblouky a průchody, které regulují tok vody z řeky do hlavního příkopu pevnosti. ¹ „Pod lunetou č. 23 jsou napuštěná stavidla, která zadržují přívod vody do příkopu pevnosti“ (s. 59). Voda je vedena kanály, které umožňují její distribuci do záplavové kotliny nebo dalších částí obranného systému.

Voda z řeky se vpouští do záplavových prostorů přes vstupní stavidla. Každá část příkopu je oddělena tzv. batardami, které umožňují oddělené manipulace s hladinou vody.

¹PETR, Tomáš a PELLEGRINI, Karl Clemense, HOFMAN, Jiří a HUDÁK, Lukáš (ed.). *Paměti o obraně pevnosti Terežín*. Praha: DI Print, 2023. ISBN 9788090903005.

²„Voda ze záplavové kotliny pak teče kanálem do hlavního příkopu a skrze něj k výstupním stavidlům“ (s. 65).

System umožňuje rychlé zaplavení příkopů a vytvoření vodní bariéry kolem pevnosti. Díky tomu je pevnost lépe chráněna před útokem.

² PETR, Tomáš a PELLEGRINI, Karl Clemense, HOFMAN, Jiří a HUDÁK, Lukáš (ed.). *Paměti o obraně pevnosti Terezín*. Praha: DI Print, 2023. ISBN 9788090903005.

Metodika a postup práce

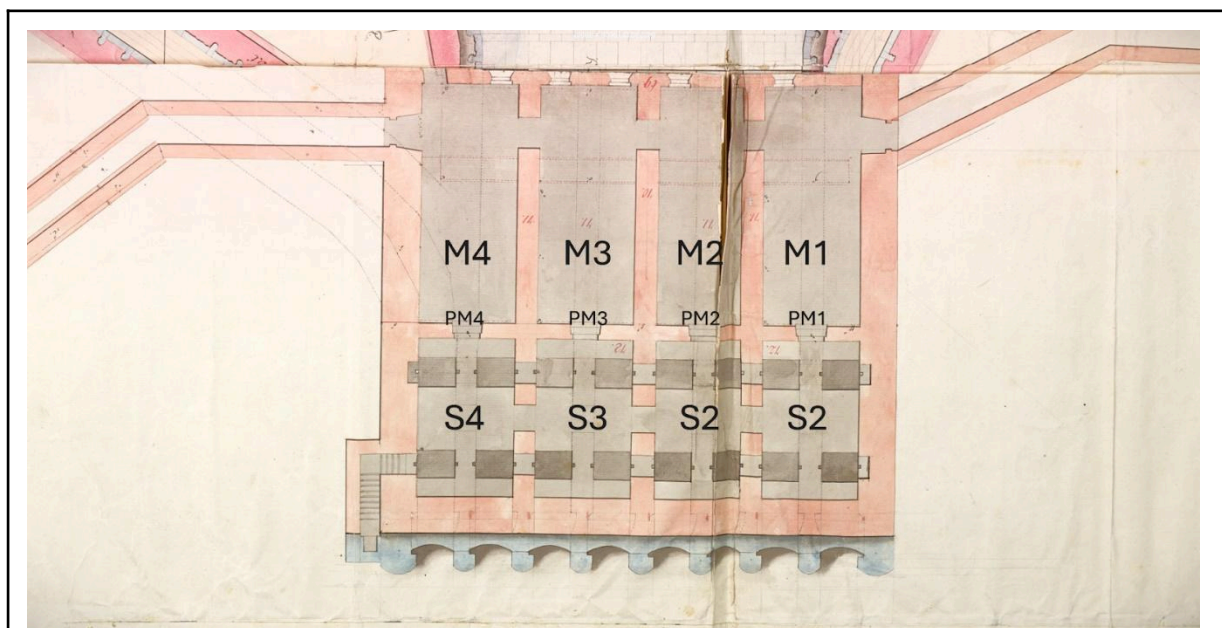
1. Dne 10. října 2023 jsme se sešli s archeologem Mgr. Jiří Hofmanem, Ph.D a Mgr. Antonínem Kadlecem, Ph.D. kteří nám vysvětlili, jak se dokumentace provádí. Absolvovali jsme i podrobné školení s praktickými ukázkami, jak se podle profesionální metodiky Státního památkového ústavu podobný styl nálezů dokumentuje. Tento postup jsme pak dále využili a snažili dodržet.
2. Všechny prostory jsme prozkoumali pomocí baterek. Výsledkem byla tvorba orientačního plánu, do kterého jsme zaznamenali nejzajímavější místa, na která bychom se chtěli podrobně zaměřit.
3. Pomocí měřicí tyče jsme místnosti změřili a všechny zakreslili do podrobného plánu, ve kterém jsme systematicky označili každou místnost i jednotlivé zdi písmenem a číslem.

Protože na zdech bylo většinou víc kreseb najednou, tak jsme každou popsanou zeď zaznamenali fotografií celé zdi a zároveň jednoduše načrtli. Nákres jsme doplnili písmeny označujícími jednotlivé nálezy pro snadnou orientaci.

4. K fotodokumentaci jsme používali dva fotoaparáty: Nikon D5500 a Sony alpha a6000. Oba byly upevněny na stativu přibližně 0,5 metru až 1,5 metru od daného nálezu. Nálezy jsme fotili na samospoušť na dlouhou expoziční dobu (obvykle několik sekund), abychom zachovali co nejvyšší kvalitu. Nálezy byly osvětleny ze strany umělým žlutým světlem z akumulátorového reflektoru, kterým jsme během dlouhé expozice pohybovali ze strany na stranu, aby byla co nejlépe vidět hloubka nálezu. Pod nálezem bylo (podle velikosti nálezu) přiloženo barevné měřítko anebo měřicí tyč pro zdokumentování velikosti nálezu.
5. Během fotografování jsme popis nálezů zapsali do deníku. Zapsali jsme: velikost nálezu v cm, popis techniky (např. rytí, tužka), přepis textu či popis, jak nález vypadá, povrch, na kterém byl nález nalezen (např. omítka, dřevo) a přibližná lokace, kde se nález nachází.
6. Po návratu z terénu jsem pomocí fotografií a podrobných zápisů o nálezech, sestavil katalog v tabulkové formě. Katalog je řazen podle jednotlivých místností. Obsahuje vždy mapku místnosti i mapku a fotografii konkrétní zdi s podrobným popisem lokace daného nálezu. Dále uvádím velikost nálezu v cm,

popis techniky, přepis textu či popis, jak nález vypadá, povrch, na kterém byl nález nalezen.

Během práce jsme se společně s Mgr. Jiří Hofmanem, Ph.D snažili přijít na to, kdo zde mohl být. Brali jsme v potaz, jakým jazykem byl text psán, jakým stylem byl psán, jaké jsou zde napsaná data, kdo do stavidel mohl mít přístup, jak vypadají nálezy staře, kde jsme je našli atd.). Snažili jsme se vymyslet nejpravděpodobnější teorii o původu a autorovi každého nálezu.

Obr. 4.1 - Půdorys horních stavidel s vyznačením sektorů.

Půdorys horních stavidel s vyznačením sektorů pro orientaci v umístění nálezů. - (Vojenský historický archiv, Sbíрка plánů pevnosti Terezín 1780-1943, plán I L/a 11.)

Výsledky

Celkem jsme našli, zdokumentovali a nafotili 155 nálezů, které jsme zpracovali do katalogu v tabulkové podobě. Mezi nalezenými předměty byly artefakty pocházející z období před první světovou válkou, během ní, v průběhu druhé světové války i z doby po jejím skončení. Většinou se jednalo o kresby tužkou, krátké vzkazy, datované podpisy nebo i verše. Nalezli jsme několik zajímavých kreseb.

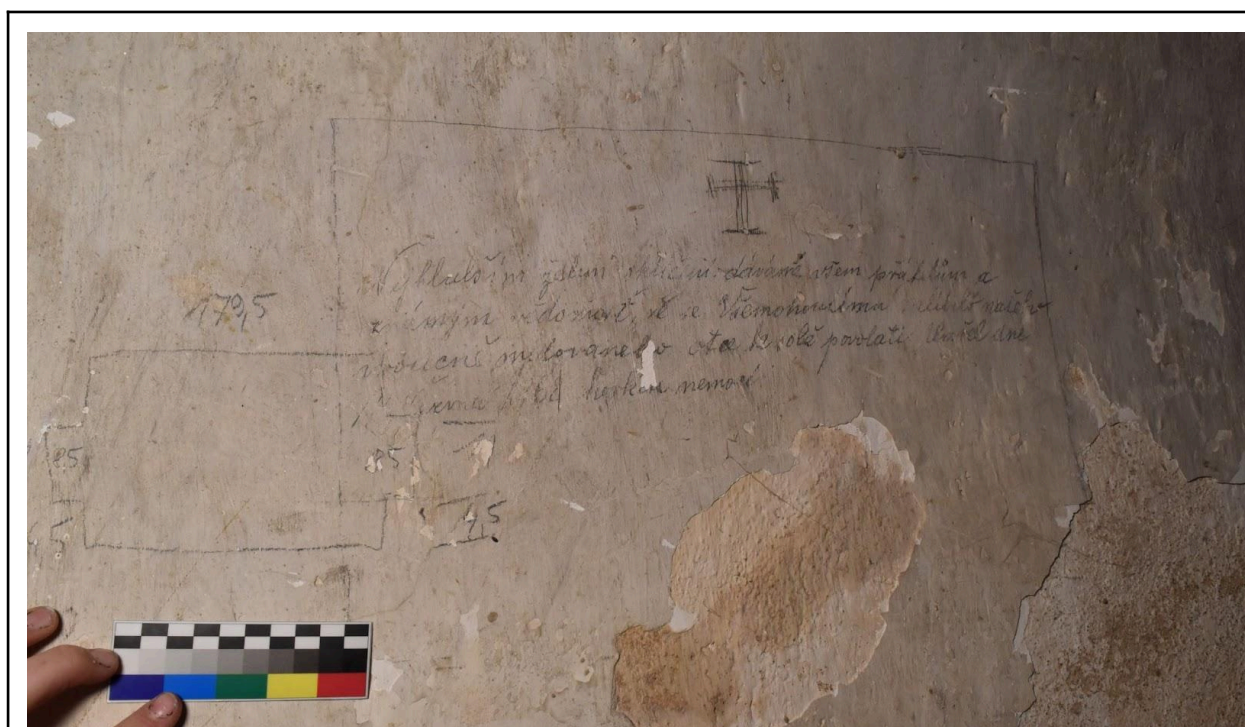
Nejstarší nálezy jsme našli z roku 1842. Domníváme se, že okolo tohoto data byla provedena poslední výmalba, a tím se pozdější nálezy zachovaly.

První historické období, ze kterého naše nálezy pocházejí, je doba Rakouska-Uherska, tj. od roku 1842, ze kterého pochází nejstarší kresba, do roku 1918.

Z tohoto období pocházejí převážně letopočty zapsané tužkou, popř. i kratší podpisy.

Nejstarší nález zní: “D. MAREK LÉTA PÁNĚ 1842”.

Nejzajímavější z tohoto období a zároveň nejdelší zachovalý text je tento:

Obr. 5.1 - Příklad nálezu 1.

“Nejhlubším žalem sklíčení dáváme všem přátelům a známým vědomost, že se Všemohoucím zalíbilo našeho vroucně milovaného otce k sobě povolati. Umřel dne 14. června 1868 horkou nemocí.”

Z období od roku 1918 do roku 1939 moc nálezů nepochází.

Nejvýznamnější je z roku 1939, který ukazuje na to, že zde někdo byl i před začátkem války.

“19/1 1939

Vác, Rajman

pěší PL 12

Tech. Rota.”

Během druhé světové války není nálezů tolik. Domníváme se, že se sem židovští vězni moc nedostávali a ani zde nebyli ubytovaní. Usuzujeme tak proto, že se zde nenacházejí žádná transportní čísla ani vzkazy, navíc stavidla leží mimo hranice ghetta. Jedinou výjimkou je Davidova hvězda s datem 20. 3. a nečitelným rokem. S ohledem na styl písma by z dob ghetta mohla pocházet.

Obr. 6-2 - Příklad nálezu 2.

„JUDE“ - Davidova hvězda

Dalším zajímavým nálezem je jméno a letopočet: „Schön Willon 27.12 1944“. Nelze ale zjistit, zda šlo o vězně nebo vojáka či technického zaměstnance.

Zajímavý je i nápis z doby těsně před koncem války: “22.4. 1945 Mrdali a zde žily 4 bejci z Litoměřic Jan Císař”, ten doplňuje několik erotických kreseb. Je pravděpodobné, že šlo o skupinu českých mladíků z Litoměřic, kteří se zde na konci války usídlili. Stavidla tedy v této době byla pravděpodobně volně přístupná.

Z doby těsně po válce nás zaujal nápis a datace:

“BERLIN

K.K.

24.5. 1945

5. 1946

TEREZIN”

Domníváme se, že to mohli napsat Němci, kteří byli v Terezíně internováni po válce. Je ale zajímavé, že použili české podoby jména města.

V poválečném období Terezín nadále sloužil jako vojenské město a stavidla byla pravděpodobně pod správou československé armády. I když se stavidla již nepoužívala, našli jsme zde některé monogramy a letopočty. K nejzajímavějším patří:

“Autor okres

Terezín

3. 1. 1955 až 30. 4. 1955

voj. L.Z.

voj. M.J.

voj. H.J.”

“MS 17.7. 1973”

Tabulka s bodováním vojáků

U nejnovějších nálezů jsme usoudili, že pocházejí od lidí, kteří sem později pronikli a napsali sem bezdůvodně své jméno, což nepovažujeme za důležité.

Závěr

Celkem jsem zdokumentoval katalogovou formou 155 nálezů ve vnitřních prostorách horního zavodňovacího systému Terezín.

Všech 155 rytin a kreseb jsem důkladně popsal podrobným popisem podle odborné dokumentace a zakreslil do plánu.

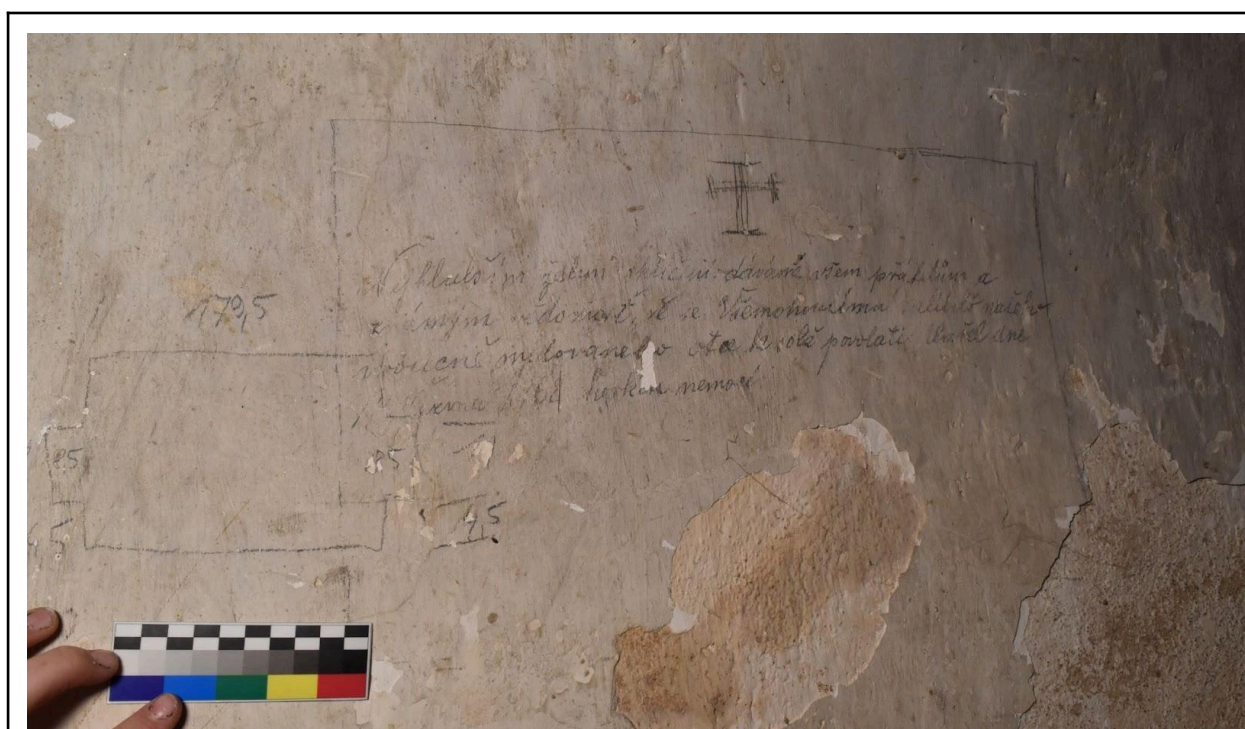
Zdokumentoval jsem všechny nálezy od roku 1842 až do 2002.

Pokusil jsem se co nejpřesněji vypátrat období původu všech 155 nálezů, a to pak následně zapsal do katalogu.

Všechny nálezy jsem přehledně a systematicky seřadil podle místa nalezení do katalogu, který jsem náhledně poskytl projektu **Terezín – město změny** a archeologovi a historikovi **Mgr. Jiří Hofmanovi, Ph.D.**

Katalog je v příloze této práce a bude k dispozici i ve webovém archivu Přírodní školy.

Mezi mé nejlepší nálezy patří:

Obr. 6.1 - Příklad nálezu 4.

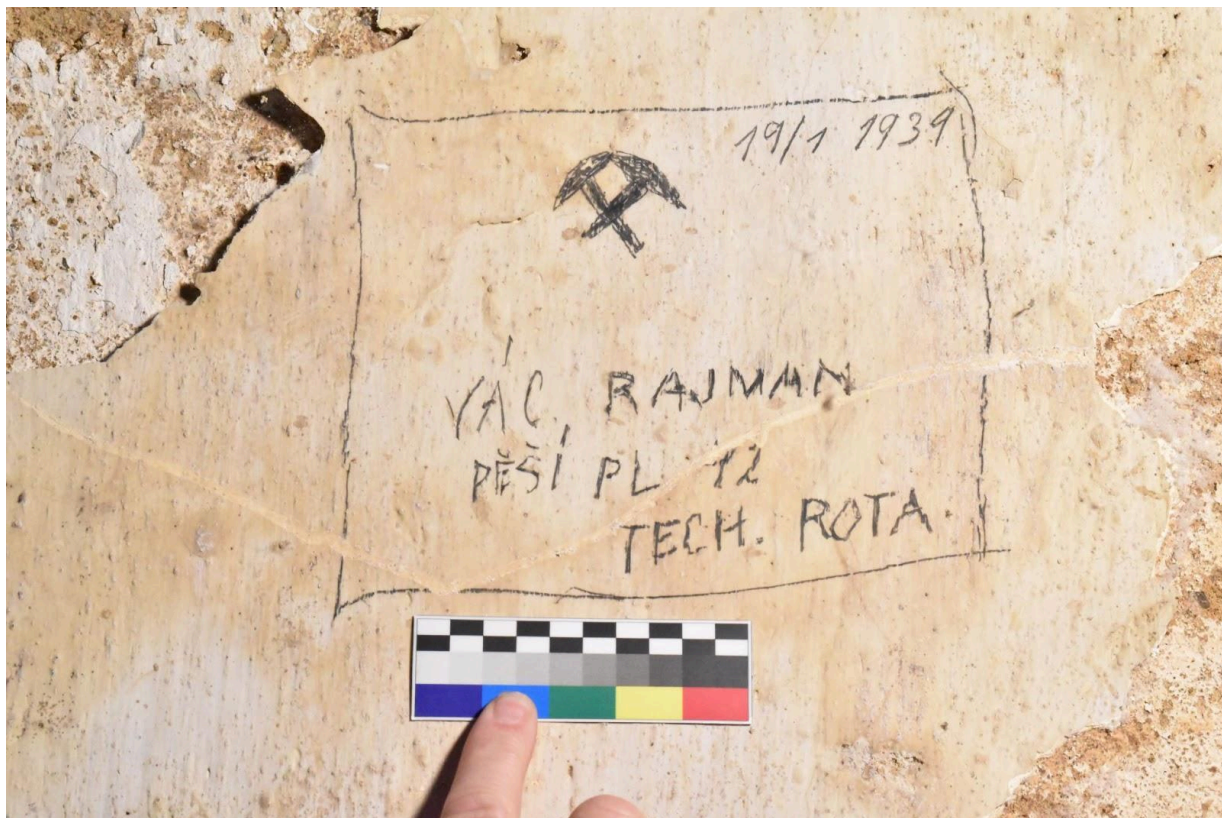
“Nejhlubším žalem sklíčení dáváme všem přátelům a známým vědomost, že se Všemohoucím zalíbilo našeho vroucně milovaného otce k sobě povolati. Umřel dne 14. června 1868 horkou nemocí.”

Obr. 6.2 - Příklad nálezu 2.

Text: "20/III"

Podrobnosti: Číslice psané tužkou na omítce.
Davidova hvězda kreslená tužkou s nápisem "JUDE" uprostřed.

Obr. 6.3 - Příklad nálezu 3.

Text: 19/1 1939

Vác, Rajman

pěší PL 12

Tech. Rota.

Podrobnosti: Nápis s datem psaný tužkou tiskace na omítce.

Nápis je napsaný v rámečku a je v něm obrázek dvou křížících kladiv.

Moje práce měla význam, protože ve stavidlech padá omítka a dříve nebo později všechny známky po kresbách a rytinách zmizí. Proto je důležité, abychom stihli tyto až stoleté nálezy zachovat, alespoň digitálně. Zároveň jsem tyto informace poskytl dalším badatelům.

Práce mě naučila profesionálnímu stylu dokumentace fotografiemi a katalogovému systému popisování, který používají profesionální historici při jejich práci. Katalog je plně soběstačný, zahrnuje detailní plánek horních stavidel, samostatné plánky

jednotlivých stěn s lokalizací nálezů, fotografie všech stěn a jednotlivých nálezů a podrobné popisy všech 155 nálezů. Tato struktura umožňuje efektivní orientaci a práci s katalogem.

Na mé práci mě bavilo prohlížet si a dokumentovat texty, které psali lidé až stovky let zpátky.

Zdroje

Literatura

Paměti o obraně pevnosti Terezín

Autoři: PETR, Tomáš a PELLEGRINI, Karl Clemense

Editoři: HOFMAN, Jiří a HUDÁK, Lukáš

Praha: DI Print, 2023.

ISBN 9788090903005.

Mgr. Jiří Hofman, Ph.D – osobní konzultace

Mgr. Antonín Kadlec, Ph.D. – osobní konzultace

Pevnost-terezin.cz

Terezín – město změny (<http://www.projekt-terezin.cz/o%2Dnas/os-10/p1=56>)

pamatnik-terezin.cz

Seznam příloh

Katalog s nálezy

<https://docs.google.com/document/d/1rbWnOznYvx83lhcVUpLlwFZtvejJphWs3KHrASgAFgc/edit?usp=sharing>